

Hyttområde i Snytsbo

Hyttbacke med färskningslagg och bokad malm

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Karbenning 66:1
Högfors 1:20
Karbennings socken
Norbergs kommun
Västmanland

Jonas Ros

Hyttområde i Snytsbo

Hyttbacke med färskningsslagg och bokad malm

Arkeologisk förundersökning

Fornlämning Karbenning 66:1

Högfors 1:20

Karbennings socken

Norbergs kommun

Västmanland

Jonas Ros

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2012

Omslagsfoto: Här ses undersökningsområdets västra del. I Snytsbo. Det befintliga huset är uppfört på hyttbacken. Fotograferat från sydöst av Jonas Ros

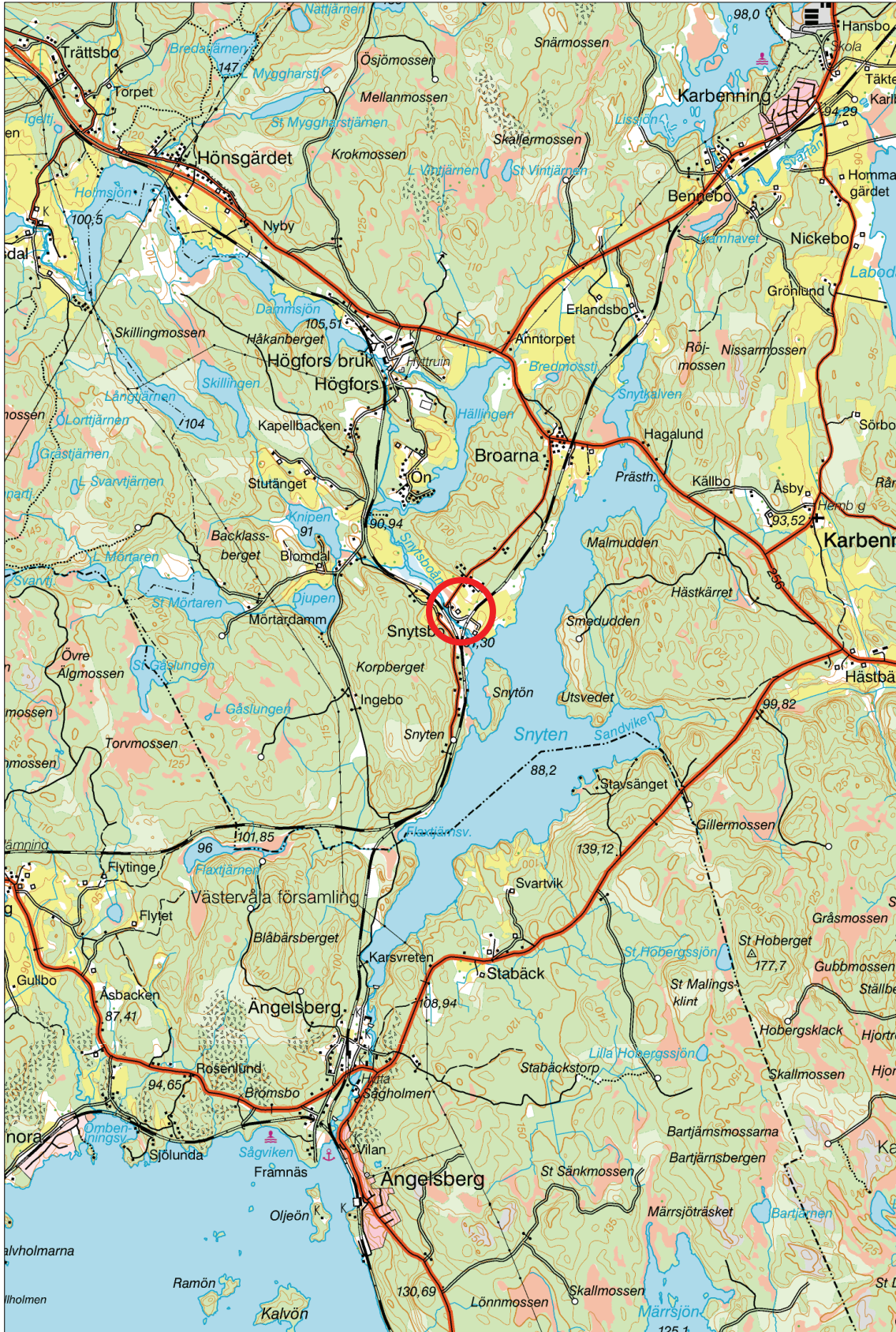
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-220-3

Tryck: Just Nu, Västerås 2013.

Innehåll

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	5
Målsättning, metod och genomförande	5
Topografi och fornlämningsmiljö	7
Undersökningsresultat och tolkning	8
Tolkning och utvärdering	11
Referenser.....	12
Internet	12
Litteratur.....	12
Tekniska och administrativa uppgifter	12

Figur 1. Undersökningsplatsens läge markerat med en röd ring. Utdrag ur digitala Gröna kartan för Västmanland. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Under oktober månad 2012 genomförde Stiftelsen Kulturmiljövård en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning inom fastigheten Högfors 1:20 i Snytsbo, Karbennings socken, Norbergs kommun (se figur 1). Fältarbetet genomfördes av Jonas Ros.

I undersökningsområdets västra del framkom lager med kol och sot med inslag av bokad malm och färskningsslagg. Kulturlagret som framkom var 0,22 meter tjockt och bedöms vara del av hyttbacken. I det understa lagret påträffades ett djurben som ¹⁴C-daterades. Provet dateras till intervallet 1440–1640 och inom det intervallet är det mest sannolikt att provet dateras till perioden 1440–1530. Hyttan i Snytsbo omnämns 1539 vid uppbörderna av den årliga räntan. Det är alltså troligt att hyttan var i drift något tidigare än vad de skriftliga källorna anger.

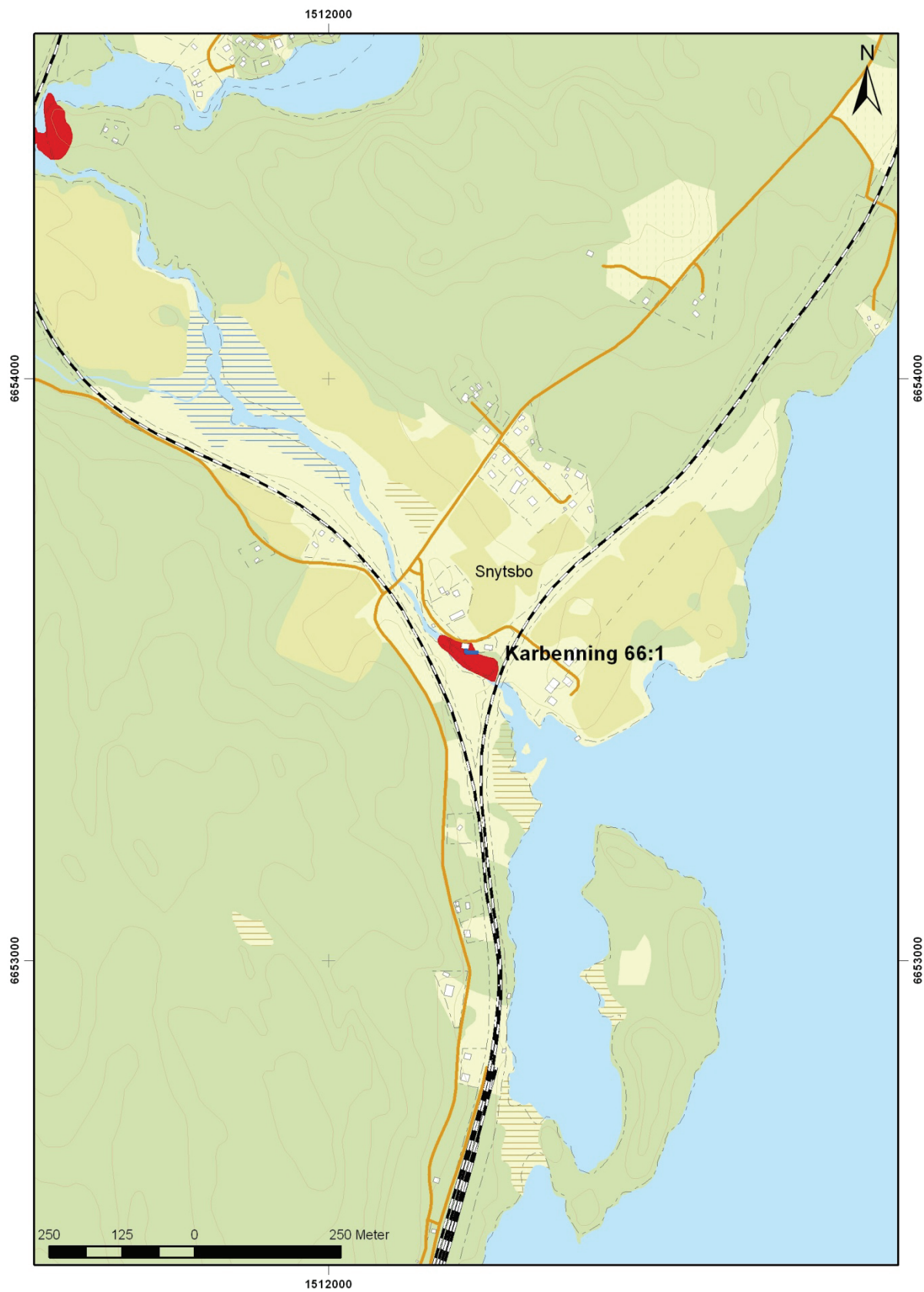
Inledning

Under oktober månad 2012 genomförde Stiftelsen Kulturmiljövård en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning inom fastigheten Högfors 1:20 i Snytsbo, Karbennings socken, Norbergs kommun (se figur 1). Undersökningen gjordes med anledning av att det skulle läggas ned en avloppsledning, en trekammarbrunn och anläggas en markbädd för avlopp. Undersökningsområdet låg inom hyttområdet Karbenning 66:1. Undersökningsområdet var beläget inne på en gårdsplan som sluttade ned mot Snytsboån.

Målsättning, metod och genomförande

Målsättningarna med den arkeologiska undersökningen hade fastställts av Länsstyrelsen: fornlämningen skulle avgränsas inom schaktet. Det skulle göras en bedömning av kulturlager, anläggningar och fynd avseende karaktär, mängd och bevarandegrad. En preliminär datering och tolkning skulle presenteras av lämningarna.

Arbetet genomfördes som en schaktningsövervakning i samband med ordinarie schaktning för nedläggande av en avloppsanläggning. Kulturlagren undersöktes dels för hand, dels genom varsam schaktning med grävmaskin. En representativ del av kulturlagret dokumenterades i sektion i skala 1:20. Det insamlades ett djurben som skickades in för ¹⁴C-analys. Ing-Marie ”Pim” Petterson Jensen från Norbergs kommun gjorde ett fältbesök i samband med undersökningen och resultaten diskuterades med henne.

Figur 2. Utdrag ur digitala fastighetskartan. Hyttområdet Karbenning 66:1 är markerat med rött
Schaktet är markerat med blått. Skala 1:10 000.

Topografi och fornlämningsmiljö

Snytsbo

Det aktuella hyttområdet, Karbenning 66:1 i Snytsbo, är beläget på den norra sidan av Snytsboån omkring 90 meter över havet (se figur 2). Enligt FMIS är hyttområdet 120×40 meter stort och består av en slaggförekomst, en dammvall och en vattenränna. Området är mycket förstört av bebyggelse och slaggförekomsten är sannolikt använd vid järnvägsbygge. Slaggförekomsten omfattar ett 110×10–25 meter stort område och där är brunsvart och brungrå hyttslag och i området finns enstaka hammarslagg. Enstaka gråstensblock 1,3–2 meter stora i åfåran kan vara rest av dammvallen och vid den punkt där dessa lämningar finns sker en markant förändring av åns strömning. Omkring 50 meter sydöst om slaggförekomsten och den förmodade dammvallen finns en vattenränna 55×3–5 meter som sträcker sig nordväst-sydöst och den är 0,4–0,8 meter hög och är uppbyggd av rundade och kantiga gråstenar med inblandning av hyttslag (FMIS). Vattenrännan har sannolikt haft funktion som hyttbäck. Mellan vattenrännan och Snytsboån finns en förhöjning som sannolikt är rester efter den masugn som funnits i byn. Genom vattenrännan var det möjligt att styra vattenflödet till masugnen.

På hyttplatsen i Snytsbo, intill och norr om denna, fanns det under 1990-talet tre gårdar, men många av husen som funnits där var år 2012 rivna. Det äldsta skriftliga belägget för Snytsbo "Snijudsboda" är från 1539 då en hytta är upptagen i redovisningen för den årliga räntan. Under 1600-talets början anlades två stångjärnshammare. Den ena lades ned under åren 1637-75 och den andra under åren 1675–87. Hyttan blåstes ned, dvs. stängdes någon gång under åren 1650–1700 (Pettersson 1994 s. 109f.). I Harmens register, som är ett register över bruk i Sverige och Finland, omnämns Snytsbo hytta första gången år 1631 (Harmens register över bruk).

I tiondelängden från 1651 för Färnebo Fjärding omtals att "Snytsbo hytta hade brukats i 20 dygn med Lars Andersson som masmästare och bergsman. De fem bergsmännen hade producerat knappt 20 ton där Lars Andersson och Lars Olofsson vardera blåst 6,8 ton" (Lundström 2012).

Undersökningsområdets västra del var belägen på en relativt plan yta på gårdsplanen framför ingången till ett befintligt bostadshus. Där schaktet togs upp sluttar topografin mot öster. Öster om undersökningsområdet går en järnväg och vid byggandet av järnvägen har man antagligen hämtat slagg från hyttområdet. Man kan även tänka sig att delar av hyttområdet har spolats och eroderat bort i samband med översvämningar.

Vattenståndet i Snytsboån var relativt högt vid undersökningstillfället under oktober månad. Strax öster om hyttområdet passerar järnvägen över ån och bron är förankrad i marken genom kraftiga fundament. Snytsboån har antagligen dämmts ihop något av brofundamentet vilket troligtvis medfört att vattenståndet har höjts något inom hyttområdet.

Det finns inga kända fornlämningar inom en radie på ca en km från det undersökta hyttområdet i Snytsbo.

Tidigare undersökningar av hyttor i närområdet

Omkring en mil nordväst om Snytsbo gjordes under åren 2009–2010 arkeologiska undersökningar med anledning av att Rv 68 byggdes om mellan Norberg och Avesta. Den plats som undersöktes var Härad som var en bergsmansby. Där undersöktes en masugn och 19 hus som tillhörde bergsmansbyn. På hyttbacken påträffades förutom masugnen bl.a. lämningar av ett kolhus och ett rostbås samt lager med bokad malm. Utanför hyttbacken undersöktes bostadshus och ekonomibyggnader, bl.a.

färskningsmedjor. Genom de skriftliga källorna vet vi att det fanns två bergsmansgårdar i Härad. Bergsmansbyn bedöms ha varit i funktion från omkring 1300 och fram till omkring 1600-talets mitt då den köptes upp av frälset. Därefter var en masugn i Härad i drift en tid innan den lades öde, därefter fanns det torpbebyggelse i området (Ros manus).

Omkring 4,5 km sydväst om Snytsbo ligger Ombennings by och där gjordes under 2011 en arkeologisk förundersökning i form av en schaktningsövervakning då en avloppsanläggning skulle anläggas i anslutning till hyttlämningen Västervåla 14:1. Där kunde ett upp till ett två meter tjockt lager med masugnsslagg konstateras. I ett av schakten framkom relativt stora volymer rödbrun bränd och obränd lera med inslag av grus, sten, kol och ställstenar och det var glimmerskifferstenar som var rester efter en masugnspipa. Det var oklart var masugnen har stått, men antagligen har det funnits en masugn i närheten av det upptagna schaktet. Det kunde även konstateras att det har bedrivits färskningsmedie på platsen och lagret med färskningslagg dateras med 95,4% sannolikhet till perioden 1440–1640 e.Kr. (Ros 2012).

Undersökningsresultat och tolkning

Hyttbacke med färskningslagg och rostad malm

Det togs upp ett ca 20 meter långt schakt i öst-västlig riktning (se figur 5). Schaktet var en till tre meter brett och tre decimeter till två meter djupt. Schaktet var grundast i öster där markbädden anlades. Det schaktades ned i undergrunden längs med hela schaktets sträckning. Kulturlager framkom i schaktets västra del framför ett befintligt bostadshus (se figur 3) längs en sträcka av sju meter. I schaktet framkom inga anläggningar. Kulturlagret tunnade av mot öster. Det upprättades en sektion över kulturlagret vilket hade en tjocklek av ca 0,22 meter. Det dokumenterades fem lager (se figur 4 och 5) och tre av dessa (lager 2, 3 och 4) bedöms vara avsatta. Lagren hade inslag av kol, sot, masugnsslagg och bokad rostad malm, det var svartmalm som var magnetisk. Kulturlagren bedöms utgöra delar av hyttbacken. Förekomsten av bokad malm i lagret visar att man har bokat malm i närheten av platsen där sektionen upprättades. I lager 3 påträffades ett stycke färskningslagg med en längd av 4 cm och med en vikt av 12 gram. Slaggen bedömdes av Ing-Marie ”Pim” Petterson Jensen. Slaggen tillvaratogs inte. Fyndet indikerar att det har funnits en färskningsmedja i närheten.

Lagren på en hyttbacke kan vara alltifrån några decimeter upp till drygt en meter tjocka. Sannolikt har lagren på platsen för sektionen i Snytsbo varit betydligt tjockare, men i samband med att det befintliga boningshuset uppfördes schaktades antagligen stora delar av hyttbacken bort. Hyttbacken har ursprungligen sannolikt fortsatt norrut och mot nordöst under platsen där bostadshuset är uppfört. Platsen där bostadshuset står är inget ursprungligt husläge. I en bergsmansby var nämligen hyttbacken, med bl.a. kolhus och rostbås, separerad från bebyggelsen i byn där det fanns bostadshus och ekonomibyggnader som låg på ett visst avstånd från hyttbacken.

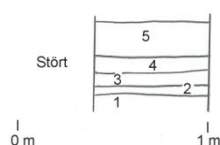
En mindre bit bränt djurben från ett däggdjur påträffades i sektionen i lager 1 skickades in till Ångströmlaboratoriet, Tandemlaboratoriet, vid Uppsala universitet för ¹⁴C-analys (Ua-44735). Provet kalibreras med två sigma med 95,4% sannolikhet till intervallet 1440–1640 e.Kr. och inom det intervallet är det 66,9% sannolikhet att benet dateras till perioden 1440–1530 e.Kr. (se figur 6). Benet insamlades i det understa lagret på hyttbacken. Snytsbo hytta omnämns 1539 vid uppbörderna av den årliga räntan. Det är alltså troligt att hyttan var i drift något tidigare än vad de skriftliga källorna anger.

Det togs upp ett ca fem meter långt schakt i nordlig riktning för anslutning av avloppsledningen in i huset. I schaktet fanns en befintlig avloppsledning varför några kulturlagren ej framkom.

Omkring tre meter öster om platsen där sektionen upprättades sluttade topografin mot öster (se figur på rapportens omslag och figur 3). På platsen för schaktets östra del har sannolikt marken schaktas under senare tid, där var nämligen en svacka med inslag av matjord och i lagret påträffades porslin, fajans och fönsterglas från 1900-talet. Vid byggandet av järnvägen, som passerar öster om hyttområdet, har man sannolikt hämtat slagg från hyttområdet. Undergrunden, dvs. ursprunglig mark, nåddes i schakten.

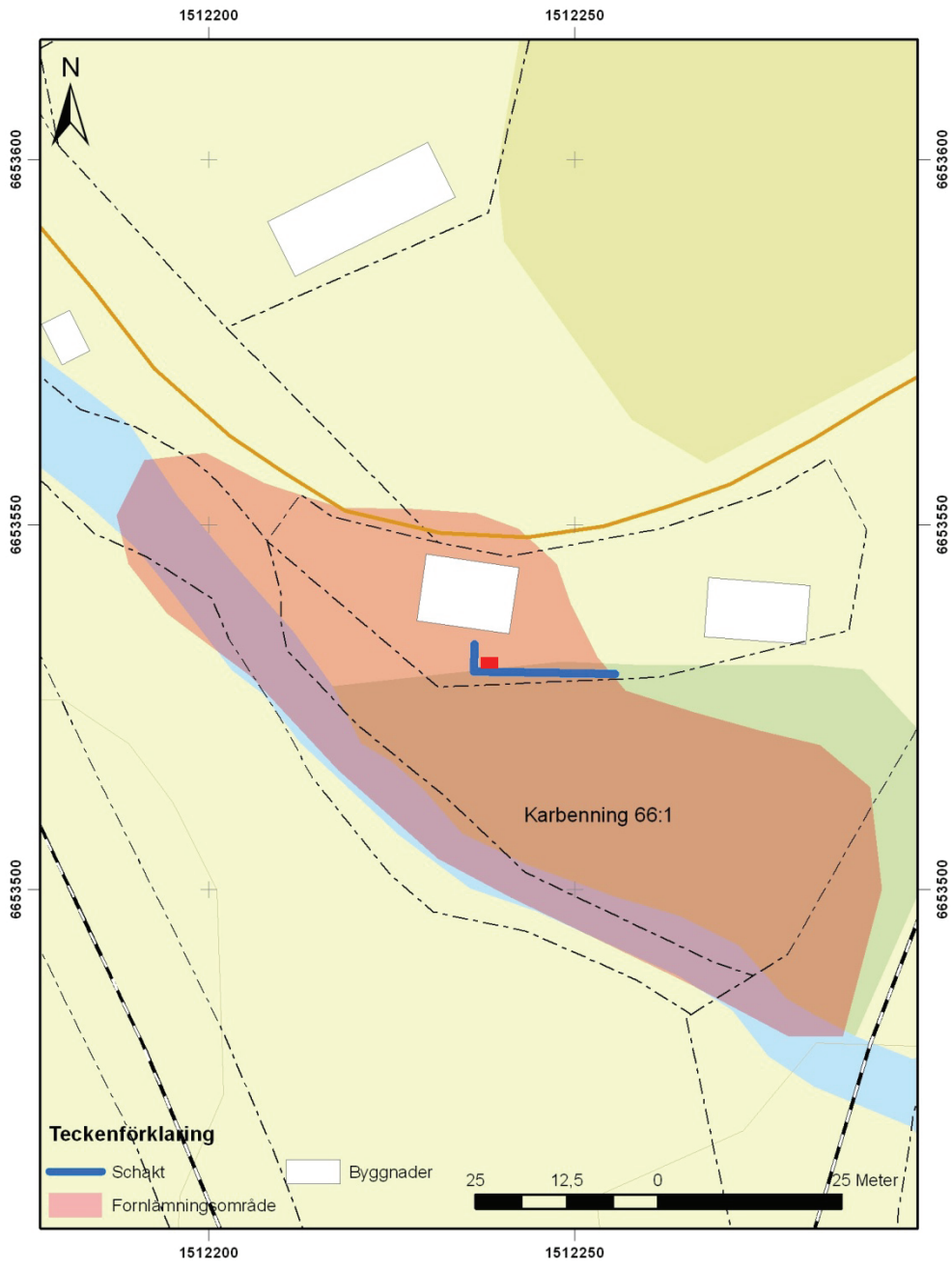
Figur 3. I undersökningsområdets västra del, framför det befintliga huset, påträffades kulturlager som utgjorde rester av hyttbacken. Topografin från hyttbacken sluttade ned mot öster. Fotograferat av Jonas Ros från sydöst.

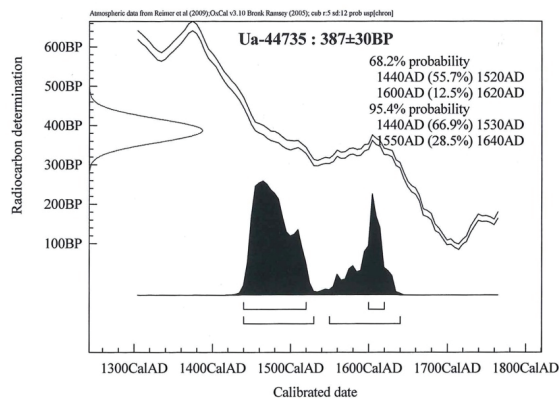
Figur 4. I sektionen ses lager som avsatts på hyttbacken. Att döma av lagerinnehållet har man bokat malm och bedrivit färskningsmide i närheten av den plats där sektionen upprättades. Sektion sedd från söder. Skala 1:40. Rining Jonas Ros.

Lagerbeskrivningar:

1. Grå lera. Undergrund.
2. Svartbrun jord med inslag av kol, sot, kalkbruksbitar, och lera. I toppen av lagret kalkbruk. Inslag av små bitar bokad malm och en bit ställsten.
3. Brunsvart jord med inslag av kol, sot, små bitar bränd lera, stenar och bokad malm och en bit färskningslagg.
4. Svartbrun jord med inslag av kol, sot, jord, malm, slaggbitar, enstaka bitar masugnsslagg i storlek upp till 0,15 meter i diameter.
5. Gråbrun kol, sot, jord och matjord. Inslag av sentida fönsterglas och fajans. Gräs i toppen av lagret. Lagret är omrört, antagligen har man planerat markytan för att få en jämn nivå utanför huset.

Figur 5. Schaktplan över undersökningsområdet. Utbredningen av fornlämningen Karbenning 66:1 är markerat med rött. Schaktet är markerat med blått. Sektionen läge är markerad med en röd linje. Skala 1:1000.

Figur 6. I lager 1, som var det understa lagret i den dokumenterade sektionen, påträffades ett ben som skickades in för ^{14}C -analys. Provet kalibreras med två sigma till intervallet 1440–1640 med 95,4% sannolikhet och inom det intervallet är det 66,9% sannolikhet att benet dateras till perioden 1440–1530. I de skriftliga källorna omnämns hyttan 1539. Det är alltså troligt att hyttan var i drift något tidigare än 1539.

Tolkning och utvärdering

Den arkeologiska undersökningen i Snytsbo hade flera målsättningar. Fornlämningen skulle avgränsas inom schaktet. Det skulle göras en bedömning av kulturlager, anläggningar och fynd avseende karaktär, mängd och bevarandegrad. En preliminär datering och tolkning skulle presenteras av lämningarna.

Det framkom kulturlager i schaktets västra del och där dokumenterades tre avsatta lager som bedöms ha utgjort delar av en hyttbacke. Stora delar av lagren på hyttbacken är antagligen bortschaktade i samband med att det uppfördes ett hus på platsen. Det påträffades rostad bokad malm och en bit färskningsslag som visar att man har bokat malm och bedrivit färskningsmide i närheten. Ett ben som påträffades i det understa lagret ^{14}C -analyserades och visar med 95,4% sannolikhet på en datering till intervallet 1440–1640 e.Kr. och inom det intervallet är det 66,9% sannolikhet att benet dateras till perioden 1440–1530 e.Kr. Det äldsta omnämmandet av Snytsbo hytta är från 1539 då hyttan omnämns vid uppbörderna av den årliga räntan. ^{14}C -provet indikerar att hyttan troligtvis var i drift något tidigare än vad de skriftliga källorna anger. Topografin inom det undersökta området sluttade mot öster och där har området schaktats av. Antagligen har man hämtat slagg där som sedan användes som fyllnadsmassor vid byggandet av järnvägen öster om undersökningsområdet.

Referenser

Internet

FMIS <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Lundström, B. 2012, se: <http://www.genealogi.se/bergslagen/pdf/Bergsman1651.pdf>

Harmens register över bruk, se <http://www.genealogi.se/smed/harmens2.html>

Litteratur

Pettersson, I.-M. 1994. *Norbergs bergslag. En sammanställning över de bergshistoriska lämningarna i Karbennings, Norbergs, Västerfärnebo och Västervåla socknar samt Fagersta stad.* Jernkontoret, Bergshistoriska utskottet, Serie H 101 och Riksantikvarieämbetet.

Ros, J. (Manus). *Härads hytta. Masugn, hyttbacke samt bus från medeltid och efterreformatorisk tid.* Arkeologiska särskilda undersökningar. Fornlämningarna Norberg 42:1 och 495. Gäsjö 6:1. Norbergs socken. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2012:61.

Ros, J. 2012. *Färsknings- och masugnsslugg i Ombenning. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning Västervåla 14:1. Ombenning 2:3, 3:3, 2:6 och 3:9. Västervåla socken. Fagersta kommun. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2012:36.*

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM projekt nr:</i>	KM 12067
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-2659-12, 2012-07-12.
<i>Undersökningsperiod:</i>	2012-08-10.
<i>Exploateringsyta:</i>	Ca 22 löpmeter.
<i>Personal:</i>	Jonas Ros. Digital bearbetning Jan Ählström.
<i>Belägenhet:</i>	Högfors 1:20 i Snytsbo, Karbennings socken, Norbergs kommun, Västmanlands län, Västmanland.
<i>Ekonomisk karta:</i>	12G0c NV
<i>Koordinatsystem:</i>	RT90 2,5 gon V
<i>Koordinater:</i>	X6653530 Y1512235
<i>Höjdsystem:</i>	Ingen höjd togs.
<i>Inmätningmetod:</i>	Manuellt.
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Förvars på VLM
<i>Fynd:</i>	Inga fynd tillvaratogs.